

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

act—although a political failure—has been termed by the French critic Claude David, 'the gesture which puts George's thought into perspective'. (Claude Davids Stefan George. Son œuvre poétique förelåg 1952.) Som förespråkare för »a new humanism, moved by profoundly moral ends», uppfattar Michael och Erika Metzger George; deras »verkimmanenta» genomgång av hans diktsamlingar, alltifrån Hymnen (1890) till Das Neue Reich (1928), är på många punkter givande, men när de således i stort sett förbigår de tidshistoriska, politiska komplikationerna frestas de att alltför ensidigt föra fram George, som »'vatic' poet, a 'seer' and idealistic interpreter of a high principle of will». George-lärjungen Morwitz' – av judisk börd liksom Gundolf – höga etiska värdering går uppenbarligen igen hos dem båda.

»Nachwirkungen Stefan Georges im Expressionismus» har Manfred Durzak klarlagt i en uppsats i German Quarterly 1969. Georg Trakl som Christa Saas ägnat en bibliografi, hade en av sina utgångspunkter i dennes poesi. Traklbibliografin föreligger också den i Sammlung Metzler, liksom Lore B. Foltins Franz Werfel- och Matthias Prangels Alfred Döblin-bibliografier. Trakl tilldrar sig nu ett stegrad internationellt intresse, och han finns också behandlad i Twayne's världsförfattarserie; Herbert S. Lindenberger kombinerar i sin 1971 utgivna Traklstudie ett närstudium av Trakls texter, speciellt hans bildspråk, med en inplacering av honom i den europeiska symbolismen. Gunilla Bergstens av Christa Saas bokförda uppsats Georg Trakls traumatischer Kode (Studia Neophilologica 1971) som anbringar det förut i Traklforskningen av Walter Killy och andra lancerade begreppet »chiffer», berör med lätt hand de biografiska faktorerna. Christa Saas dröjer vid det incestuösa förhållandet till systemen Gretl och hennes abort, men menar att det biografiska materialets knapphet sannolikt aldrig kommer att göra en biografi möjlig.

Forskningen kring Franz Werfel åter befinner sig i ett begynnelsestadium, förklarar Lore B. Foltin. Dissertationerna växer i antal, särskilt i USA, där också den omfattande litterära kvarlätenheten finns. I Kiel ventilerades 1956 en Trakldissertation av Ingo F. W. Hochbaum, vari enligt undertiteln »die Bedeutung August Strindbergs für den dichterischen Expressionismus in Deutschland» speciellt uppmärksammas. Det är överhuvud svårt att orientera sig i flödet av tryckta och utryckta avhandlingar i USA och på andra håll. Matthias Prangel framhåller i sin Döblinbibliografi hur »die inzwischen zahlreichen, nicht in den Leiverkehr gelangenden maschinenschriftlichen Dissertationen aus Amerika weithin folgenlos bleiben» – om ju också mikrofilm eller xeroxkopier står till buds att rekvirera. Ett högst påtag-

ligt uppsving har Döblinintresset fått under de allra senaste åren. »Auffällig ist der grosse Anteil, den die ausländische Germanistik, insbesondere Frankreichs, Belgiens, Kanadas und der Vereinigten Staaten, an dieser Entwicklung hat.» För såväl Werfel som Döblin saknas en tillfredsställande större bibliografi. Klaus Müller-Salgets Alfred Döblin. Werk und Entwicklung (1972), där tyngdpunkten visserligen ligger på de tidigare verken, t. o. m. romanen Berlin Alexanderplatz, rymmer dock en förtjänstfull Döblinbibliografi.

Instruktivt och pedagogiskt upplagd är skriftserien The Critical Idiom (Methuen & Co), vari R. S. Furness svarar för en liten översikt över expressionismen. Av alla ismer i konst och litteratur är denna den kanske svåraste att definiera, förklarar Furness; han går kronologiskt tillväga, markerar bl. a. Strindbergs betydelse och lägger naturligt nog tyngdpunkten vid det expressionistiska dramat i Tyskland.

Brokigt och litet gammaldags är innehållet i Nerthus III, som innehåller en rad komparativt upplagda studier över »nordisch-deutsche» kulturförbindelser. Jag registrerar här bara Jan Olssons studie Kontakte Brechts mit schwedischen Theatergruppe och Per Sandéns Herwarth Walden – Der Sturm und Skandinavien, en redogörelse för brev i Der Sturm-arkivet från Gösta Adrian-Nilsson och andra. Det rör sig i båda fallen om smärre brottstycken ur utryckta avhandlingar. Hur vore det att erbjuda Samlaren-redaktören dylika vetenskapliga alster; han lider just inte av någon uppsjö av insända manus.

[Hellmut Thomke: *Hymnische Dichtung im Expressionismus* (Francke Verlag Bern 1972) och *Expressionism as an International Literary Phenomenon*, ed. by Ulrich Weisstein (Didier. Akadémiai Kiadó Budapest, 1973) skall jag ta upp till behandling i Samlaren 1975.]

Ulf Witrock

David Thorburn: *Conrad's Romanticism*. Yale University Press 1974.

Författaren menar att litteraturkritikerna för ensidigt hävdade Conrads »modernism». Man har sett honom som politisk profet när det gäller imperialistiska och revolutionära problem. Hans personer har fått stå för alienation och existensialism, förelöpare till Kafkas gestalter. Thorburn vill inte misskreditera denna uppfattning men menar att en annan sida hos Conrad har försumrats, nämligen släktskapen med fin-de-siècletraditionen i fråga om äventyrsromanen, speciellt Stevensen, och

med de engelska 1800-talpoeterna, framför allt Wordsworth.

För att visa sambandet mellan Conrads verk och romantiken går Thorburn inte bara in på de gängse romanerna utan granskar också i detalj *Romance*, som Conrad skrev tillsammans med Ford Madox Ford, samt de två tidigare föga uppmärksammade självbiografierna, *A Personal Record* och *The Mirror of the Sea*. Det är, menar Thorburn, i de svagare verken man ofta ser den romantiska uppfattningen allra tydligast, och Conrad skrev ofta förbluffande dåligt.

I en avslutande översikt hävdar Thorburn att den moderna engelska romanlitteraturen inte är så ensidigt dystert som kritikerna påstått. Man har tidigare urskilt sambandet mellan romantiken och den moderna poesin men det finns tydliga linjer också från romantiken till 1900-talsromanen – Thorburn diskuterar kortfattat Joyce, Lawrence, Woolf, James och andra.

Thorburns bok torde väl komplettera och utgöra en motvikt mot andra kritikers syn på Conrad, men man måste komma ihåg att författaren själv tydligt gör klart att bilden av Conrad som »one of us», dvs. en i grunden modern författare, fortfarande är den mest framträdande.

Lennart Peterson

Barbara Beutner: *Die Bildsprache Franz Kafkas*. Wilhelm Fink Verlag. München 1973.

Det hör till en av litteraturhistoriens paradoxer att Franz Kafka med sitt relativt sparsamma, ur mer än en synpunkt asketiska författarskap givit upphov till en vilt blommande flora av litteraturvetenskapliga och litteraturkritiska undersökningar efter de mest skiftande metodiska och ideologiska riktlinjer, från någorlunda strikt textanalytiska till mera fantasifulla uttolkningar i psykoanalytisk och marxistisk anda. Att hans verk stimulerat forskningen är däremot inte att undra på med tanke på en annan paradox: att den mänskligt och språkligt isolerade tjeckiske juden i Prag blev en centralfigur i den tyska modernistiska prosan med efterföljare långt utöver det tyska språkområdets gränser.

Ett av de senaste bidragen, Barbara Beutners undersökning *Die Bildsprache Franz Kafkas*, är en internt textanalytisk studie, som på det hela taget lämnar biografiska, sociologiska och ideologiska aspekter därhän. Det är en ganska sällsam mixtur av tysk grundlighet, en närmast hejdlös systematiseringsiver och analyslusta, mer eller mindre relevanta komparationer och stundom beskäftiga kommentarer. Då och då kan författarinnan ge en intressant belysning åt det ganska genomforskade ämnet – en stor del upptas f. ö. också av referat av tidigare forskares iakttagelser.

Boken innehåller 8 kapitel, som kan indelas i tre större grupper. Den första behandlar från en teoretiskt estetisk utgångspunkt berättartekniska problem och bildspråkets former den andra inringar och går igenom olika »bildsfärer» (Bildbereiche) i Kafkas språk, den tredje behandlar i tur och ordning de tre romanerna *Der Verschollene*, *Der Prozess* och *Das Schloss* på grundval av de vunna insikterna.

Det är i synnerhet i de två första avdelningarna man har känslan att Kafkas språk, hur symbolmättat det än må vara, vacklar litet inför detta tunga artilleri, och att författarinnan räknar upp och delar in av pur systematisk förtjusning. Efter diverse utblickar till olika forskares användning av termen »Bild» – till skillnad från metafor och allegori – avslöjar författarinnan vad hon tänker mena: »Der Terminus 'Bild' soll im Folgenden nur dann angewandt werden, wenn der Schritt von der Erzählebene auf eine andere nichtstofflich-bedeutende Ebene erfolgt, wenn, um Weinrichs Begriffe zu übernehmen, ein Bildempfänger und ein Bildspender da sind.» (S. 20.) Hon fortsätter sin undersökning av olika former för detta bildspråk: »Nominalvergleiche», jämförelsesatser, fria metaforer, »analogievokationer» m. m., och i anslutning till klassisk retorik av de fyra olika procedurerna för bildlig jämförelse eller »Übertragungsvorgänge»: ab animal ad animale, ab inanimal ad inanimale, ab animal ad inanimale, ab inanimal ad animale. När t. ex. Josef K. dör »wie ein Hund» är det Übertragungsvorgang 1; när domstolen upplevs som en levande organism nr. 3 osv. Beutner slarvar inte ifrån sig och i litteraturförteckningen återfinns både Aristoteles, Platon och Cicero i gott sällskap med Goethe och Kant.

Efter denna introduktion övergår Beutner till de olika bildsfärerna i Kafkas prosa. Hon får ihop tio stycken, ofta med underavdelningar. Så kan t. ex. bildsfären »Djur» indelas i sex grupper, a) hund, b) katt osv. (Att bildsfären »Ohyra och kräldjur» inleds med möss förefaller underligt, men man ska väl inte ägna sig åt zoologiskt pedanteri.) Författarinnan finner en uppenbar ambivalens i Kafkas användning av dessa bilder. »Barn» t. ex. förekommer ibland med positiv laddning (spontan känsla, skuld), ibland med negativ (oförstånd, dåraktighet). Denna i och för sig välkända »ambivalens» hos barn menar Beutner att Kafka utnyttjat i djupt symboliskt syfte. När ordet »kindisch» förekommer i samband med slottet eller domstolen har det den positiva laddningen. Det sägs om byinvånarna att de är barnsliga, vilket innebär att de har det i god mening naiva förhållningssättet till tillvaron som de båda K:nna förlorat. Med hjälp av paralleller till Novalis och Rilke vill författarinnan hävda att denna barnets förmåga till accepterande av tillvarons lagar, av liv och av död,